

Vachek, Josef

Foném h/χ ve vývoji angličtiny

Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. A, Řada jazykovědná. 1952, vol. 1, iss. A1, pp. [121]-135

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/101605>

Access Date: 22. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

JOSEF VACHEK

FONÉM *h/x* VE VÝVOJI ANGLIČTINY*

Připsáno prof. dr Fr. Novotnému

Jazykověda posledních let právem zdůrazňuje důležitost kvantitativní stránky jazykových jevů.¹ Nejde ovšem o věci zcela nové. Je na př. známo, že fonologické bádání již v prvých svých počátcích právem zdůraznilo vedle své problematiky kvalitativní také závažnost problémů kvantitativních.² Nicméně již před desítiletím bylo zřejmo, že bádání kvantitativně fonologické zůstává značně pozadu za bádáním v oblasti fonologie kvalitativní,³ a ani dnes není po této stránce situace o mnoho příznivější.

Nelze ovšem říci, že by chyběl zájem o theoretické otázky kvantitativně fonologické. O zvýšeném zájmu o tuto oblast svědčí mimo jiné i ustavení mezinárodní komise pro bádání v linguistické statistice, k němuž došlo na VI. mezinárodním linguistickém sjezdu v Paříži 1948. Její pracovní okruh zčásti zahrnuje i otázky kvantitativní fonologie. Avšak počet speciálních monografických prací a pojednání, jež by řešily konkrétní kvantitativně fonologické problémy a osvětlovaly poměry v jednotlivých jazycích, není stále ještě uspokojivý. Vyplývá to jasně z bibliografického soupisu, který pořídil pro Stálý mezinárodní výbor linguistů *B. Trnka*⁴ a v němž jsou zaregistrovány mimo jiné také všechny práce z oboru kvantitativní fonologie, jichž se redakce mohla dopídit. Jejich počet nepřesahuje půl stovky, kdežto práce z oblasti fonologie kvalitativní mají dnes již stovek několik. Přitom značná část oněch kvantitativně fonologických prací, jež lze v Trnkově bibliografickém soupise zjistit, je rázu obecného a neřeší konkrétních problémů jednotlivých jazyků.

Zvláště však, myslím, stojí za povšimnutí, jak málo bylo dosud z kvantitativně fonologické problematiky těženo pro lepší pochopení vývoje konkrétních jazykových soustav, především ovšem fonologických systémů konkrétních jazyků. Je to tím povážlivější, že existuje již slušný počet fonologických prací, které objasňují ten či onen rys

* Z technických důvodů je v tomto článku neznělé *r, l, n, w* označováno jako *R, L, N, W* a znělé palatální spiranta jako *ʒ*.

vývoje daného fonologického systému tím, že vyvozují důsledky plynoucí z problematiky fonologie kvalitativní (pro angličtinu lze jako typický doklad takového výzkumu uvést bádání B. Trnky),⁵ hlavně ze snahy o vzájemnou vyváženost vztahů existujících mezi jednotlivými fonémy daného jazyka. Není zde mým úkolem hodnotiti výsledky, ke kterým autoři takových pojednání dospěli. Chci zato v těchto řádcích poukázat na skutečnost — dosud zpravidla přehlíženou — že také kvantitativně fonologické studium může některými svými výsledky přispět k lepšímu pochopení vývoje konkrétních fonologických systémů, t. j. k správnějšímu zhodnocení fonologického vývoje daného jazyka.

Jedním ze základních pojmů kvantitativní fonologie je t. zv. funkční zatížení fonému. Tímto termínem *Viléma Mathesiuse* se vystihuje známá skutečnost, že se jednotlivých fonémů daného jazyka využívá nestejnou měrou. Tak některé fonémy se vyskytují v nejrůznějších pozicích slova (jako na př. angl. *t* v slovech *tea*, *try*, *stand*, *pretty*, *let*), jiné v omezeném počtu posic (jako angl. *w*, které se objevuje jen v některých polohách ve slově, t. j. na počátku slovního kmene před samohláskou, jako *well*, pak po předcházející souhlásce a zároveň před samohláskou, jako *dwell*, *switch*, není však možné ani na konci slovního kmene, ani uprostřed vyjma posici výše uvedenou). Konečně opět jiné fonémy se vyskytují jen v jediné slovní poloze (na př. angl. *h* pouze na počátku slovního kmene, srov. *hat*, *here*). Fonologicky vyjádřeno, angl. foném *t* má funkční zatížení vysoké, kdežto angl. foném *h* naopak velmi nepatrné, možno říci minimální.

Podíváme-li se na situaci angl. fonému *h* s historické perspektivy, poznáme brzy, že v dobách dřívějších nebýval tak minimálně zatížen, jako je dnes. Na samém počátku sta. doby stávalo *h* nejen na počátku slova (jako v slově *hieran*, *hāt*), ale i na jeho konci (srov. *nēah*, *purh*), na počátku slova pak stává *h* i před souhláskou, nikoli jen před samohláskou, jak je jedině možné dnes (srov. *hwā*, *hræfen*, *hnutu*, *hlūd*), uprostřed slova běžně stojí před souhláskou neznělou (jako *nihtes*, *bohte*, *pōhte*) a nějakou dobu se tu drželo i před samohláskou (*wlōhum*, *furhun* — srov. *Luick*, *Historische Grammatik d. engl. Sprache* [dále jen *HG*], § 656). Je ovšem třeba dodati, že v některých pozicích se tento raně sta. foném *h* foneticky projevoval jako [χ]; tak tomu bylo jistě na konci slova a uprostřed před souhláskou (tedy v slovních typech *nēah*, *purh*, *nihtes* atp.). Obě hlásky, [h] i [χ], byly ovšem zřejmými variantami téhož fonému, jak bylo ostatně patrné i ze sta. pravopisu, známého i jinak pozoruhodnou fonologickou důsledností.⁶ Přitom základní variantou tohoto fonému v rsta. bylo jistě [χ], a to ne snad jen pro svou historickou prioritu (byla to původní pg. spiranta *χ, která v jistých situacích přešla v hrtanové *h*, nikoli naopak),

jako hlavně proto, že v sta. fonologickém systému vedle fonému χ (s variantou [h]) existoval ještě foném z (s variantami [z'] a [g]), který s fonémem χ byl korelativní podle znělosti.

V této souvislosti je třeba objasnit jeden ze zajímavých problematických bodů sta. fonologie. Když se totiž v 8. stol. následkem kontrakce likviduje intervokální [h] uprostřed slova (o tom na př. Luick HG § 656), otvírá se tím možnost dalekosáhlého fonologického přehodnocení hlásek [h] a [χ]. Touto změnou se totiž ruší jedna ze situací, v kterých se mohl uplatňovat významotvorný rozdíl $h - z$ (srovn. wlōhum — plōzum). Druhá taková situace bývala na konci slova, kde však již v nejstarších literárních památkách je zřejmá změna $z > h$ (z'enōh z pův. z'enōz). Konečně třetí z takových situací, kde rozdíl mezi z a h mohl být významotvorný, byla na počátku slova, a to jednak před velární samohláskou (srovn. hātan- z āt), jednak před souhláskou (jako hræfen- z rēat). K zrušení této třetí možnosti došlo během sta. doby (podle Wylda nejpozději k roku 1000, možná však již mnohem dříve), když takové $z -> g$. Když se takto likvidují všechny možnosti významotvorného fungování h proti z , zdá se z toho nutně vyplývat, že během sta. doby byly hlásky [h/χ] a [z] fonologicky sjednoceny v jediný celek, stejně jako se stalo s kdysi fonologicky samostatnými hláskami [f/b] (obdobně k nim byly fonologicky sjednoceny i hlásky (s — z) a (þ — ð), kde však nešlo o medie staré, ale na angl. půdě nově vzniklé). Fonologické sjednocení h/χ s z bylo by tak dalším projevem rsta. tendence, o které mluví B. Trnka⁷ a která směřuje k defonologisaci rozdílů znělostních u pg. spirant a k fonologisaci protikladů explosiva—spiranta, které původně rozlišovací významové schopnosti neměly.

Nicméně stojí za povšimnutí, že sta. pravopis, obvykle tak věrně obrážející fonologické poměry v sta. jazyce, nijak nepodporuje závěr, ke kterému nás přivedl rozbor podaný v předešlém odstavci. Svědectví sta. pravopisu, podporované známými fakty sta. metriky, podává naopak jiný výklad sta. fonologických poměrů: podle něho sta. z zůstává ve fonologické jednotě jak s palatalisovaným [z'], tak s explosivním [g] (dazas, dæz'es, z'iest; singan, gān). Platí-li však fonologická sounáležitost $g/z/z'$ — a vedle důvodů právě uvedených svědčí pro ni také vzájemná polohová vylučnost těchto hlásek — nelze k tomuto fonému přiřadit ještě další varianty h/χ , a to proto, že h proti g i proti z' je schopno rozlišovat významy (srov. hātan — gāt, heah — z'ear) Theoreticky by bylo možno přiřadit k fonému $g/z/z'$ pouze [χ] a naproti tomu [h] pokládat za foném samostatný. Proti tomuto výkladu však mluví skutečnost, že artikulační a akustická sounáležitost [χ] a [h] je mnohem zřejmější než akusticko-artikulační sounáležitost [χ/j] nebo dokonce [χ/g] — ostatně sounáležitost [h/χ] potvrzuje i vzpomínutá již sta. pravopisná praxe. Nesnáze výkladu počítajícího s fonologickou jednotou $g/z/z'/\chi$ by ještě více vzrostly tím, že by k tomuto fonému bylo nutno řadit i palatální χ' (jako ve slovech niht, hljeħhan), jehož artikulačně akustické ztotožnění s [g] a [z] by rovněž naráželo na značné potíže. Máme tedy za to, že v sta. době [h] tvoří fonologickou jednotu s [χ], při čemž funkční zatížení tohoto fonému je v klasické době sta. o poznání menší než v rsta., poněvadž v době sta. se tento foném již nemůže vyskytovat uvnitř slovního kmene v poloze intervokální.

Sledujme nyní zatížení fonému h/χ v dalším vývoji anglického jazyka! Omezíme se přitom zpravidla na centrální nářečí, z kterých se vyvinula dnešní spisovná angličtina. Počátkem doby sřta. se ještě více omezuje

funkční zatížení fonému h/χ , zděděného ze sta. Dochází tu totiž k likvidaci počátečních fonémových skupin $hr-$, $hl-$, $hn-$ a $hw-$, které se přes R , L , N a W dříve nebo později mění v r , l , n a w (srov. sta. hræfen, hlūd, hnutu, hwil — na. raven, loud, nut, while [wail]). Ponecháme zatím stranou otázku fonologického hodnocení hlásek, které z likvidovaných skupin vznikly; vrátíme se k ní později v tomto článku. Zatím se omezíme na důsledky, které z této změny vyplývají pro foném h/χ sám. Tento foném se může v klasické střa. vyskytovat už jen ve třech výskytových polohách: na počátku slovního kmene před samohláskou (na př. haven), na konci slova, hlavně po samohlásce (srov. though; většina dokladů s předcházející souhláskou, jako v slově, které sta. znělo purh. byla zlikvidována vznikem přechodových samohlásek před h , po př. i jinak, srov. na. through, thorough, furrow), a konečně uprostřed slova po samohlásce a před souhláskou (typ thoughte). I jinak se však posice fonému h/χ jeví ve střa. značně otřesenou. Můžeme tak soudit z té okolnosti, že jeho znělý protějšek z se v pol. 13. stol. z jazyka ztrácí (rstřa. folzen > střa. folwen, na. to follow), čímž neznělé h/χ ztrácí svou dosavadní oporu v systému anglických souhláskových fonémů. Všimněme si také toho, že střa. pravopis už také rozlišuje h a χ psáním h a gh ; snad je v tom možno spatřovat uvolnění poměru kombinatorických variant, který mezi těmito dvěma hláskami existoval, i když ke zrušení tohoto poměru patrně nedošlo. Příčin zmizení střa. z se tu zase zatím nedotýkáme, ale povšimněme si jich v tomto článku později. Zatím sledujme dále osudy fonému h/χ v anglickém jazyce!

Na přechodu z doby střa. do rna. zjišťujeme u angl. fonologického systému souhlásek tendenci směřující k likvidaci varianty χ . Nejprve — od konce 14. stol. — postihuje tato likvidace její palatální subvariantu χ' $ni\chi't$ > $nīt$, na. [nait], pravopisně dosud night), brzy poté — od 15. stol. — zasahuje likvidace také velární χ (lau χ , dau χ ter — na. [la:f, dɔ:tə], pravopisně dosud laugh, daughter). Výsledek likvidace je, jak známo, dvojí, buď f nebo \emptyset (srov. Luick HG § 512—513). Tato likvidace zřejmě souvisí s otřesením posice fonému h/χ v systému anglických konsonantických fonémů, jak o něm byla výše řeč. Počáteční $h-$ zůstává sice zachováno i nadále, jeho posice v systému je však nutně ještě vratší, než byla dotud, poněvadž po zániku všech ostatních variant (t. j. po zániku typů $wlōhum$, $nēah$, $niht$ a $bōhte$) zůstává počáteční $h-$ jediným zbývajícím zástupcem fonému, který měl kdysi tak značné funkční zatížení. Poznamenejme ještě mimochodem, že se k likvidaci varianty χ/χ' vrátíme podrobnějším rozbořem v další části tohoto článku. Zatím náš hlavní zájem platí přeživšímu $h-$.

Minimální funkční zatížení fonému h má své důsledky pro jeho další historický vývoj. Je známo, že v dnešní angličtině lidové, která je nej-

bezpečnějším svědkem vývojových tendencí jazyka, toto počáteční *h*-prakticky již nemá fonologické hodnoty, alespoň ne ve fonologii slovní. Znamé cockneyské „dropping one's *h*'s“ souvisí se snahou lidových mluvčích — zpravidla neúspěšnou — restituovat spisovné *h*- tam, kde v lidové řeči již dávno odpadlo (při čemž často bývá *h*- vsouváno tam, kde historicky nikdy nebylo, srov. *Jespersenovy*⁸ doklady the 'air of your 'ead — the hair of the hatmosphere). Podle Luickova svědectví odpadlo počáteční *h*- v angl. již od 15. stol., v některých oblastech snad ještě o něco dříve; toto časové určení ukazuje zřejmě na souvislost se ztrátou *ɣ* na přechodu z doby *střa.* do *rna.* Zajímavá je také Luickova formulace podmínek, za kterých *h* v angl. nářečích jižně od Humbru odpadlo. Nemizelo po pause — tedy hlavně na počátku věty — a uprostřed věty zůstávalo zachováno po samohlásce (tedy *my house — this 'ouse*). Z této formulace plyne, že v uvedených angl. nářečích *h* přestalo být výhradně záležitostí fonologie slovní a stává se především signálem slovního počátku (lze to říci tím spíše, že často přistupuje tam, kde nebylo historicky oprávněno), tedy záležitostí fonologie syntaktické.

V spisovné angličtině typu londýnského je ovšem situace zvláštní. Zde se *h*- drží vnějším tlakem normy ustálené školou, jazykovými odborníky a běžnou mechanikou kulturního života (představení divadelní, nověji i filmová a rozhlasová, přednášky a projevy všech druhů — církevní na neposledním místě — významný vliv psané normy jazyka na řeč mluvenou atd.). V lexikální vrstvě slov synchronicky cizích⁹ lze *h* najít tu a tam i uvnitř slovního kmene (srov. knižní výraz *vehicular* [vi:'hikjulə] proti *vehicle* [vi:ikl]), což je v lexikální vrstvě domácí zcela neznámo. Z toho je zřejmé, že v dnešní spisovné výslovnosti anglické je foném *h* něčím, co už nemá organické životnosti a živelnosti, a že se v ní udržuje zčásti setrvačností tradice, zčásti tím, že je ho využíváno k účelům rozruznění stylistického. V této své funkci je *h* signálem „vznešenějšího“ slohu (proto se o jeho ovládnutí lidové mluvčí tolik vynasnažují), t. j. knižnosti, abstraktnosti, nehovorovosti. Foném *h* — v na., jak víme, minimálně funkčně zatížený — dostává se tak v jazykovém systému na samou periferii jeho běžných vyjadřovacích prostředků fonologických, na periferii toho, co bychom snad mohli označit jako „základní fonémový fond“ anglického jazyka. Funkční těžiště fonému *h* se dnes jasně přenáší jinam, mimo oblast tohoto základního fondu, totiž do sféry fonologických prostředků sloužících potřebám „vyššího“ stylu (jako na př. polysylabičnost, zanedbávání redukce nedůrazných samohlásek atd.).^{9a}

Nemůžeme tu dopodrobna rozvádět pojem základního fonémového fondu, ač je to jistě pojem velmi důležitý a jeho obdoba se základním

slovním fondem jazyka v pojetí *Stalinově*¹⁰ pozoruhodná a pro příští práci perspektivně velmi lákavá (od základního slovního fondu se patrně základní fonémový fond bude podstatně lišit menší stabilitou v průběhu historického vývoje jazyka). Meze tohoto článku nás nutí, abychom se vrátili k svému vymezenějšímu tematiku a povšimli si tu blíže zjištěného faktu, že foném *h*, dnes minimálně zatížený funkčně, je v živé fonologické stavbě jazyka prakticky dnes zlikvidován. Naskytá se otázka není-li snad zlikvidován proto, že se jeho funkční zatížení stalo minimálním. Zdá se, jako by se jazyku stal dnes při svém minimálním zatížení příliš nákladnou složkou, aby stálo za to, udržovat ji při životě. Abychom získali více materiálu pro spolehlivější odpověď na tuto obecnější otázku souvislosti funkčního zatížení fonémů s jejich životaschopností, vrátíme se podrobněji k těm několika bodům historického vývoje fonému *h/x* v angličtině, na kterém jsme v přehledu výše podaném mohli jen letmo upozornit.

*
*
*

První poznámka se týká fonologického hodnocení neznělých hlásek [*R, L, N, W*], které vznikly ze sta. hláskových (a fonémových) skupin *hl-, hr-, hn-, hw-*. Tyto neznělé hlásky bývají v střa. značeny jako *rh-, lh-, nh-, wh-*, kde *h* označuje již jen neznělost dané souhlásky (*h* je tu graficky užito v duchu pisařských tradic normanských; grafika *wh-* se udržela v angl. dodnes, v jihoangl. standardu ovšem pro jinou zvukovou hodnotu — hodnota původní drží se ještě v oblasti severoanglické, zčásti i v severoamerickém standardu). Proces, kterým tyto hlásky vznikly, je foneticky vcelku jasný: podle *Wylda*¹¹ už v pozdní sta. docházelo v skupinách *hr-, hl-, hn-, hw-* progresivní asimilací k neznělé výslovnosti druhých členů těchto skupin (tedy *hR-, hL-, hN-, hW-*). Takto vzniklé neznělé hlásky zůstávaly ovšem nadále variantami znělých *r, l, n, w* a tvořily s nimi společné fonémy (o variantách *r/R, l/L, n/N, w/W*), asi tak jako české neznělé [*Ř*] je fonologicky jednotné se znělým [*ř*] (tři, keř — řepa, dř). Počátkem doby střa. oněmuje pak *h*, první člen těchto skupin, v souhlase s obecným zjednodušováním začátečních souhláskových skupin, kde se jedinými dvěma přípustnými dvojsouhláskovými typy stávají typ *muta cum liquida* (*tree, dry, climb, glad*) a typ *s cum muta* nebo *liquida*, resp. *sonante* (*stand, sky, snow, slow, swim*). Tím se neznělé [*R, L, N, W*] octlo v absolutním počátku slova před samohláskou (*Raven, Lūd, Nute, Wil*). To je ovšem poloha, v které stávala zcela běžně odpovídající znělá *sonanta*, resp. *likvida* (srov. *rather, lūs, nū, with*). Z rstrá. protikladů, jako *Raven — rather*, nutně vyplývalo, že neznělé *sonanty R, L, N, W* mají hodnotu *samostatných fonémů*. Byly to však fonémy minimálně zatížené, poněvadž se

nevyskytovaly v žádné jiné posici ve slově (resp. v kmeni slova) než právě na jeho počátku. Byly to tedy opět fonémy, jejichž posice v jazykovém systému by měla být velmi vratká, je-li správná hypotéza, kterou jsme formulovali v závěru své přehledné historie anglického fonému *h*. Další vývoj těchto rstrů fonémů *R*, *L*, *N*, *W* vskutku svědčí pro správnost této hypotézy: všechny tyto fonémy byly v dalším vývoji jazyka zrušeny, a to *R*, *L*, *N* velmi brzy (podle Luického názoru v HG § 704 kolísání v pravopise mezi *rh* — *r* a pod. v 12. stol. obráží zápas mezi pravopisem historickým a „fonetickým“, t. j. už ve 12. stol. byla patrně změna $R > r$ již provedena vyjma oblast kentskou); u *W* nastal tento vývoj naproti tomu o hodně později, ale ani tato minimálně funkčně zatížená jednotka svému osudu nakonec neunikla: jako $R > r$, $L > l$, $N > n$, tak i $W > w$, a to koncem strů. doby.

Osudy hlásky *W* zaslouží zvláštního povšimnutí. Nerovnoměrný vývoj fonémů *R*, *L*, *N* na straně jedné a *W* na straně druhé ukazuje sám o sobě, že změnu artikulace neznělé ve znělou nelze prostě přímočaře vykládat asimilací k následující samohláске, jak činí Luick na uvedeném místě (bylo tu ostatně už ukázáno, že nejde o pouhou fonetickou změnu). Je ovšem i na nás, abychom vysvětlili, proč se *W* ve svém vývoji opozdilo za *R*, *L*, *N* tolik, že k jeho změně ve *W* dochází v spis. jihoangl. standardu teprve koncem doby strů. (Luick HG § 792), někde pak že se dokonce drží dosud. Při odpovědi na tuto otázku je třeba uvážit, že fonologický systém není v jazykové soustavě nějakou izolovanou složkou. Právě naopak, poněvadž on sám dodává prostředky všem ostatním dílčím jazykovým systémům (morfologickému, syntaktickému i lexikálnímu), je s nimi se všemi v nepřetržitém kontaktu a pod jejich trvalým vlivem, byť i ne vždy stejně citelným. Zvláště citelný bude patrně tento vliv tehdy, když potřeby některého dílčího systému si vynucují respektování toho či onoho fonologického protikladu. Hlavně to jistě budou dílčí systémy lexikální a syntaktický, jejichž úloha v základní funkci jazyka — být nástrojem dorozumění mezi členy jazykového společenství¹² — je zvláště závažná. Bylo by možno uvést z dějin angličtiny doklady o tom, jak potřeby lexikální zřetelnosti (t. j. snaha vyhnouti se nepřijemnému počtu homonym) zasáhla do fonologického vývoje angličtiny. Ponechávajíc si na jinou příležitost pojednání o takových zjevech podrobněji, letmo poznamenáváme, že zde je třeba hledatí důvod, proč za velkého posouvání samohlásek došlo k splynutí býv. strů. \bar{e} a \bar{e} , nikoli strů. \bar{a} a \bar{e} .¹³

Pohlížíme-li na naši otázku s tohoto hlediska, snadno shledáme, že splynutí členů fonémových dvojic $r - R$, $l - L$, $n - N$ naráželo v lexikálním a syntaktickém plánu angličtiny na mnohem méně překážek než splynutí w s *W*. Tím nemá být řečeno, že by rozdílem mezi $r - R$, $l - L$, $n - N$ bylo bývalo lišeno málo slov, která se po jejich splynutí musila stát homonymy. Naopak, počet takových slov, hlavně u dvojic $r - R$, $l - L$, byl dosti značný, patrně větší než u dvojice $w - W$. A přece je tu závažný rozdíl: kdežto slova počínající se na *R*-, *L*-, *N*- byla co do frekvence v jazyce vzácná, podstatná skupina slov počínajících se na *W*-měla značně vysoký frekvenční výskyt. Je to známá skupina tázacích zájmen a adverbii, jako *what*, *where*, *which*, *why* atp., u nichž z důvodů syntaktické jasnosti mohla být potřeba rozlišení od výrazů počínajících se znělým *w*-pocitována jako sdstatek naléhavá k tomu, aby k fonologickému splynutí w s *W* bylo

zabráněno. Snad tu nehrála ani tak důležitou roli snaha vyhnouti se vzniku homonym (ač u výrazu *where*, minimálně odlišeného od *were*, by bylo lze počítati s jejím spolupůsobením), jako hlavně ta okolnost, že *W-* ve výrazech výše uvedených bylo pokládáno takřka za signál interrogativnosti. Došlo-li koncem doby *střa.* k eliminaci fonému *W-* přece, bylo by snad možno hledat příčinu toho v oslabení potřeby, signalisovat tyto výrazy zvláštním fonologickým rysem. Takovéto signalisace bylo jistě méně třeba v době, kdy se v angl. oznamovacích větách již vcelku důsledně uplatňuje slovosledné pravidlo¹⁴ žádající, aby podmět předcházel před slovesným přísudkem, takže odchylka od tohoto slovního pořádku sama spolehlivě signalisuje, že nejde o běžnou větu oznamovací, nýbrž o jiný větný typ, zpravidla tázací. Také pomocné *do*, tehdy v otázkách výrazně nastupující, bylo v mnoha případech tak zřetelným signálem otázky, že již nebylo třeba zvláštního signálu fonologického, a tendence žádající si likvidace minimálně zatíženého fonému mohla se pak konečně uplatnit i zde. — Na otázku, proč mimo oblast jihoanglickou zůstává *W* dochováno dodnes, je třeba odpovědět, že oblast jihoangl. byla na sklonku doby *střa.* a počátkem *rna.* nejpokročilejší, pokud jde o řešení fonologických problémů v jazyce. Oblast severní (a rovněž americká) byly značně konservativnější. Proto lze právem míti za to, že v ja. oblasti byly změny realizovány dříve, než retardační činitelé, příznační pro moderní civilizaci (pevná jazyková norma, vliv psané normy jazyka atp.), mohli jejich provedení ohrozit. Naopak na severu a v oblasti americké — po mnoha hláskoslovných stránkách výrazně konservativní — zesílili časem oni retardační činitelé do té míry, že se žádoucí fonologické změny prosadit již nedokázaly.

Druhý bod našeho vývojového náčrtu, ke kterému se zde vrátíme, je likvidace *střa.* *ʒ* v první pol. 13. stol. Máme-li správně pochopit její příčiny, musíme si objasnit fonologickou hodnotu a celkovou situaci této hlásky v *střa.* na sklonku její existence. Jak si pamatujeme, přiklonili jsme se ve svém vývojovém náčrtu k názoru, že *sta.* grafika obráží i fonologický stav věcí, když hlásky $[g, ʒ]$ a $[ʒ']$ označuje jediným písmenem. Avšak jednota tohoto *sta.* fonému byla ohrožována již v době staré takovými případy, jako infinitivy II. třídy slabých sloves typu *dazian*, tvaroslovnými analogiemi typu *ēaze* (s vyslovovaným velárním $[ʒ]$ podle nepřímých pádů, jako *ēazan* a pod.) atp., kde se vyskytuje velární $[ʒ]$ v situacích jinak vyhrazených palatálnímu $[ʒ']$. Tyto odchylky by ovšem samy o sobě nestačily rozbít fonologickou jednotu $g/ʒ/ʒ'$ (o tom, že při hranicích morfémů bývají v jazycích často fonologické rysy odchýlné od těch, které charakterisují vnitřek morfémů, jsem psal jinde¹⁵). Závažnější bylo ohrožení fonologické jednoty $g/ʒ$ vyplývající z toho, že tyto dvě hlásky představovaly v *sta.* jediný případ, kdy rozdíl mezi explosivou a spirantou nebyl fonologicky relevantní (obdobné dvojice *b — ě, d — ě*, známé z období *pg.*, v době historické v *sta.* již neexistují, takže rozdíl mezi explosivou a spirantou je v *sta.* zásadně vždy fonologicky využito). K tomu přistupovala skutečnost, že artikulačně-akustický rozdíl mezi $[g]$ a $[ʒ']$ byl již v době *sta.* tak značný, že tyto hlásky jen silou tradice podržovaly svou fonolo-

logickou sounáležitost a že bylo třeba jen sdostatek silného nárazu zvenčí k tomu, aby se tyto hlásky navzájem fonologicky osamostatnily. Není vyloučeno, že již v době sta. bylo *z* fonologicky samostatné — mají-li pravdu ti, kdo soudí, že v grafice slov typu *geoc*, *geaf* písmeno *e* neoznačuje prvou složku dvojhlásky, nýbrž je jen grafickým označením pro palatálnost předcházejícího [*z*]. Pak by *z* protikladů, jako *z'eoc* — *god* jasně vyplývala fonologická samostatnost sta. *z'*. Ale i v tom případě, že výklad operující s ryze grafickou povahou *e* není správný (a jsou proti němu vsudku některé závažné námitky), nedalo na sebe rozbití fonologické jednoty *g/z* dlouho čekat. Když se v angličtině výrazněji projevil lexikální i hláskoslovný vliv skandinávský, mělo to za následek vznik slovních párů, jako *geten* — *yet*, z nichž je zcela přesvědčivě patrné fonologické osamostatnění *j* (býv. *z'*, stř. psaného často již *y*-), a to tím spíše, že slova převzatá ze skandinávštiny se povětšinou brzo stala součástí základního slovního fondu anglického jazyka. Stojí za povšimnutí, že cizí vlivy (nejen skandinávské, ale i románské) zavedly angl. *g* i do řady nových slovních posic, příslušejících dříve *z'* nebo *i z* (srov. *big*, *leg*, *eager*, *eagle*); tak bylo s přílivem cizích složek — ostatně zpravidla brzy zdomácnělých — brzy veta nejen po fonologické jednotě *g/z'*, ale i po fonologické jednotě *g/z*. A tak se stalo samostatným fonémem také *z*. Theoreticky by bylo možné spojovat je fonologicky s *h/χ*, s nímž se *z* podle posic svého výskytu v slově (resp. slovním kmeni) navzájem vylučovalo. Avšak toto řešení by bylo v rozporu s obecnou tendencí doby rstřa., fonologizovat znělostní rozdíl u spirant, s tendencí, jež byla zase vydatně podepřena přílivem slov románských, často brzy zdomácnělých (srov. *fine* — *vine*, *seal* — *zeal* atp.). Jako jediné správná odpověď na naši otázku, jaká byla fonologická hodnota *z* v době před jeho likvidací, se nám tedy jeví konstatování, že to byl samostatný foném, ovšem zase jen s minimálním funkčním zatížením (vyskytoval se jen uprostřed slova před samohláskovým, nebo sonantním fonémem). A je zcela ve shodě s naší hypotézou o vratké posici takových minimálně zatížených fonémů v jazykovém systému, že byl tento foném brzy úplně likvidován změnou *z > w* neúnosný foném tu byl nahrazen fonémem, který mu byl akusticky blízký a mohl snadno zastat funkce dosud zastávané likvidovaným fonémem, tím spíše, že šlo o funkce poměrně nečetné. Získali jsme tedy rozbořením situace fonému *z* v rstřa. další potvrzení o správnosti našeho předpokladu, že funkční zatížení fonémů souvisí s jejich životaschopností.

Třetí a poslední bod, ke kterému se tu chceme vrátit, jsou osudy střa. *χ* v jeho dalším vývoji. Musíme tu rozlišovat velární *χ*, v 15. až 17. stol. buď úplně mizející nebo nahrazované *f*, od jeho palatální subvarianty *χ'*, která se z jazyka začíná ztrácet ještě o něco dříve (asi

už od konce 14. stol.). Ztrátou tohoto palatálního χ' se budeme zabývat nejdříve.

Už od doby sta. bylo χ' v slovech typu niht, mihte. Obecně se předpokládá, že v slovech tohoto typu se v rstřa. vyvinul přechodový polovokál i , takže forma těchto slov byla pak *niix't*, *miix'ta*. V dalším vývoji se obecně usuzuje na stažení $i\ddot{x}$ v i a pak na zmizení χ' . Jestliže předpoklad stažení $i\ddot{x}$ v i je dobře podložen artikulačně-akustickými zkušenostmi (srov. i obdobný vznik českých hovorových tvarů píme, píte z pijme, pijte), nebyla zato ztráta χ' , pokud vím, dosud uspokojivě vysvětlena. Je třeba zdůraznit, že se pravé příčiny této změny můžeme dobrati jen správnou kombinací skutečností fonetických a fonologických, ještě lépe řečeno, správným fonologickým zhodnocením fonetických skutečností. Je třeba si uvědomit, že hláska $[\chi']$ (v mezinárodní fonetické transkripci IPA označovaná jako $[\ç]$) je s hlediska artikulačního i akustického velmi blízká hlásce $[j]$, od níž se liší jen svou neznělostí. Také hláska $[\ddot{i}]$, vznikající mezi i a χ' ; je artikulačně i akusticky velmi blízká $[j]$, od něhož se liší jen nepřítomností frikativnosti. Hlávky $[i/\ddot{i}/j]$ tvořily spolu, jak se zdá, v střa. i fonologickou jednotu. Když se $[\chi']$ a $[\ddot{i}]$ octly v přímém sousedství, došlo zřejmě k znělostní asimilaci $[\chi']$ k předcházejícímu $[\ddot{i}]$ a tím i k fonologickému převedení asimilované hlávky z oblasti fonému χ do oblasti fonému i/\ddot{i} . Tato změna nastala patrně nejprve ve flektovaných tvarech (nihtes, nihte), kde hranice slabik bezpečně oddělovala $[\chi']$ od $[t]$, jež svým vlivem by bylo mohlo udržet $[\chi']$ neznělým, a pak teprve analogicky pronikla i do nom. sg., event. jiných tvarů bezkoncovkových. Až po provedení popsané asimilace — a po přirozeném zjednodušení $i\ddot{x} > \ddot{i}$ — dochází ke kontrakci *niix't* > *nī't* a pod. — Tak se podle našeho názoru provedlo očuzení fonému h/χ o další jeho kombinatorickou variantu (resp. subvariantu) χ' ; po provedení této změny zůstal náš foném omezen na pouhé dvě varianty, h - a $-\chi(-)$.

Při fonologickém hodnocení osudu velárního $[\chi]$ (jako ve slovech *taughte*, *rough*, střa. vysl. $[\tauau\chi t\theta, r\ddot{u}\chi]$) musíme zase přihlídnouti nejprve k celkové situaci tohoto $[\chi]$ ve fonologickém systému pozdní střa. Je třeba si povšimnout té závažné skutečnosti, že po ztrátě rstřa. χ zůstává h/χ jediným neznělým souhláskovým fonémem, který nemá v systému svého znělého protějšku. Jeho dvě zbylé varianty, h a χ , jsou od sebe artikulačně dosti značně vzdáleny, takže se pouto fonologické jednoty mezi nimi začíná uvolňovat. S tímto uvolňováním jistě souvisí i technická skutečnost, že pravopis doby střa. značí každou z obou variant jiným způsobem (h — gh). Tak byla ve fonologickém systému střa. souhlásek připravena půda k fonologickému přehodnocení neznělého $[\chi]$. Jak k němu nakonec došlo?

Luick velmi vhodně připomněl (HG § 513, pozn. 3), že je si třeba uvědomit, že stř. χ má před sebou vždy u -ový vokalikový živel (vzniklý v rstř. z u -ového přechodového zvuku, nastupujícího mezi χ a předcházející velární samohláskou), takže je třeba ve výkladu historie tohoto χ vycházet od $-u\chi$. V této skupině podle Luicka vzniká „ein durch die u -Stellung geführter Hauch“, jakési h^u . Tento odhad má v sobě jistě mnoho správného, uniká mu však to nejpodstatnější. Jde o to, že toto χ^u (tomuto označení zde dáváme přednost před Luickovým h^u) se zřejmě začalo přehodnocovat ve W' — stejně jako χ' (jak bylo ukázáno výše) se přehodnotilo v $[\varphi]$, t. j. neznělé j . Není pochyby o tom, že hláska χ v skupině $-u\chi$ (či lépe $-u\chi^u$) se od $-u$ liší jen svou neznělostí a frikativností — labialisací má s ním společnou, získavši ji od něho asimilací. Poměr mezi $-u$ a tímto χ^u je tedy v podstatě týž jako poměr mezi $-i$ a χ' , o kterém bylo uvažováno výše, a také vývoj v slovech typu *taughte* byl obdobný jako v palatální oblasti u slov typu *mighte*. Hláska χ^u , chápaná tu již jako W , se asimiluje k předcházejícímu u , takže tu vzniká $-uu$, zjednodušené ihned v $-u$. Tak se hláska χ^u převedla z oblasti fonému h/χ do oblasti fonému u/u , a foném h/χ — vnitřně, jak už řečeno, beztak značně oslabený — tím ztrácí další výskytovou posici v anglických slovech. Zůstává omezen na polohu jedinou, na počátek slova, kde se dodnes — ovšem s velkými nesázemi, jak jsme viděli — udržuje jeho poslední varianta h .

Paralela mezi osudy χ a χ' není ovšem naprosto úplná. Naprosto shodné jsou osudy χ s osudy χ' jen tam, kde χ stálo uprostřed slova před souhláskou, hlavně t — tam χ popsanou asimilací a fonologickým přehodnocením zmizelo beze stopy, stejně jako se dalo — a to ve všech posicích — s hláskou χ' . Avšak v slovech, kde χ (přesněji χ^u) stálo v absolutním konci slova (typ *rough*, vysl. $[\text{r}\ddot{u}\chi^u]$), byl v jižní oblasti vývoj zpravidla jiný. Záležel v tom, že fonologicky přehodnocené W tu nebylo asimilováno k $-u$, nýbrž zůstalo neznělou spirantou. Poněvadž foném W , jak bylo výše ukázáno, byl tehdy již na silném ústupu, nebyli-li již vůbec z jazyka eliminován, bylo nutno substituovati za něj jiný neznělý spirantický foném s realizací artikulační i akustickou W co nejbližší. Bylo sáhnuo k fonému f , který je v slovech toho typu běžný dodnes.¹⁶

* * *

Ukázali jsme zde na malém úseku dějin anglického hláskového systému, jak lze s úspěchem objasniti některé jeho úseky, zatím ne zcela zřetelné, přihlížením k jeho stránce fonologické, zvláště pak ke kvantitativní stránce fonologických skutečností. To, co bylo řečeno o vratkosti postavení fonému h v na. fonologickém systému, zajímavě po-

tvrzují i rozpaky některých badatelů uvažujících o tom, jaké je hodnocení hlásky [h] ve fonologickém systému dnešní angličtiny. Tak američtí badatelé *G. L. Trager* a *B. Bloch* soudí, že foném *h* není omezen svým výskytem jen na počátek slova či slovního kmene, ale že jej najdeme i v poloze postvokalicke, kde je realizován dlouhou kvantitou předcházející samohlásky (tak na př. fonetické [ɔ:] prý představuje fonologicky *oh*). I když tento fantastický výklad nemůžeme přijmout,¹⁷ přece jen je zajímavým svědectvím o tom, že postavení fonému *h* v angličtině je tak mimořádné, že svádí i k mimořádným fonologickým řešením.

Bylo by lze uvést ještě jiné příklady takových minimálně zatížených fonémů, které zaujímají v jazyce vratké postavení a jeví tendenci k likvidaci. Do jisté míry patří mezi takové zjevy i minimálně zatížené *ŋ*, které v nepřizvučných slabikách je již od 14. stol. nahrazováno *-n* (srov. *doin'*, *lovin'*, *midden* < *midding* atp.) a restituováno bylo jen nátlakem gramatiků a orthoepiků, jistě ovšem také proto, že bylo (zvláště v koncovce *-ing*) funkčně velmi závažné. A zase stojí za připomenutí, že někteří linguisté, jako *E. Sapir*,¹⁸ byli minimální zátížeností tohoto fonému přivedeni k závěru, stěží ovšem udržitelnému, že fonetické [ŋ] je vlastně realizací skupiny fonémů dvou, *ng*. Závěry toho druhu, jako Blochův — Tragerův ve věci *h* a Sapirův ve věci *ŋ*, neberou ovšem na vědomí skutečnost, že funkční zátíženost jednotlivých fonémů daného jazyka je a nutně musí být různě veliká a že jazyk tuto různost — pokud nepřekročí únosné meze — v podstatě toleruje. Někdy je ovšem tato tolerance vynucena celkovým civilisačním kontextem jazykových jevů (tak je tomu právě v případě *na. h* a *ŋ*). Klesne-li ovšem funkční zátíženost pod únosnou mez (stane-li se foném „luxusní“ složkou jazyka), bývá zjednána náprava nebo se alespoň jeví vážné pokusy ji zjednat, které ovšem ze závažných příčin mohou zůstat bezúspěšnými (nebo alespoň dočasně bezúspěšnými, srov. případ *střa. W-*). Takovými luxusními složkami jazyka se staly v angličtině fonémy zde rozbírané: úspěšně zlikvidované *R, L, N*, později i *W*, dále *ʒ*; jen částečně úspěšná byla likvidace *h*, kdežto pokus — poměrně nesmělý — o likvidaci *ŋ* se setkal s nezdarem.

Jen stručně poznamenejme, že i ve vývoji češtiny bychom našli příklady takových úspěšných likvidací fonémů s minimálním funkčním zatížením — sem patří i stč. neslabičné fonémy *r, l* v slovech jako *krve, slza* (v stč. metrice jsou taková slova, jak známo, jednoslabičná), jež byly časem nahrazeny slabikotvorným *r*, po případě *l*. Že šlo v stč. skutečně o samostatné fonémy — ovšem minimálně zatížené — o tom svědčí protiklady, jako *krve* — prvý, *slza* — plný atp. Pozoruhodné je, že v lidové mluvě středočeské — jak rozpoznal *A. Frinta*

v Novočeské výslovnosti už r. 1909, tedy před více než čtyřiceti lety — neslabičné *l* (t. j. [*L*]) odpadlo vůbec (srov. lidové *nes'*, *ved'* proti spis. *nesl*, *vedl* atp.). I zde šlo o likvidaci „luxusního“ fonému, ale provedenou jiným způsobem než v jazyce spisovném.

Zbývá odpovědět na otázku zásadní, proč právě fonémy s minimálním funkčním zatížením mají v jazyce tak vratké postavení. Odpověď na tuto otázku není nesnadná. Každá lidská činnost je svým způsobem účelná a prostředky, kterých se pro onu činnost používá, musí ovšem požadavku účelnosti vyhovovat rovněž. Jak obdivuhodně se tento požadavek nástrojové účelnosti splňuje v jazyce, je zřejmé z toho, jak poměrně nepatrným počtem fonémů (zpravidla dvěma až třemi tucty) je v jazyce možno vyjádřit nejjemnější, nejsložitější a nejrozdruženější potřeby mluvčích, kteří ho používají. V oblasti sémantiky je účelnost jazyka mimo jiné zřejmá z významového rozružňování dvojtvarů vzniklých z původně jediné formy slovní (viz čes. město — místo, angl. shade — shadow a mn. j.). Také faktická neexistence skutečných synonym je důkazem neobyčejně účelného funkčního zatížení a využívání jazykových útvarů. Není jistě ukvapené, vyvodit z této ekonomické účelnosti jazyka předpoklad, že v jazyce je snaha po ekonomicky účelném využití fonémů, t. j. po jejich přiměřeně rovnoměrném zatížení. Je přirozené, že tu jde jen o tendenci, která se projevuje především negativně, t. j. tím, že se snaží odstranit nejkřiklavější extrémy proti ní hřešící. Měli jsme v těchto řádcích příležitost na několika příkladech sledovat, jak se takové krajnosti v jazyce odstraňují.

A nakonec ještě důležitou poznámku: Z toho, co bylo v předešlém odstavci pověděno, vyplývá snad s dostatečnou jasností, že likvidační proces, který jsme tu několika případy ilustrovali, nechápeme jako samoúčelnou hru jazykového systému, ale jako projev účelné činnosti mluvčích, kteří jazyka záměrně používají k tomu účelu, který je nejzákladnějším předpokladem vši lidské činnosti — k tomu, aby byl nástrojem vzájemného dorozumění mezi nimi. Jsou-li si mluvčí jazyka do všech podrobností vědomi této záměrnosti či nikoli, na věci samé nemůže nic měnit — vždyť řada lidských činností obdivuhodně záměrných je dokonale automatisována (na př. chůze, dýchání a mn. j.). Je právě úkolem vědeckého rozboru skryté souvislosti tohoto záměrně fungujícího mechanismu objevovat a vysvětlovat. Na několik takových souvislostí poukázat bylo skromným úmyslem těchto řádků.

P o z n á m k y

¹ Viz přehlednou informativní stať *B. Trnky* Kvantitativní linguistika, ČMF 34, 1951, str. 66 a n.

² Viz zvláště pojednání *V. Mathesius*e La structure phonologique du lexique du

- tchèque moderne, Travaux du CLP 1, 1929, str. 67 a n. a téhož autora Zum Problem der Belastungs- und Kombinationsfähigkeit der Phoneme, Travaux du CLP 4, 1931, str. 148 a n. — Z důvodů praktických je zde soustavně užíváno tradičních termínů „fonologie, fonologický“ atp. místo přesnějšího „funkční fonetika, funkčně fonetický“ (nebo prostě funkční); naše stanovisko k funkční a problematické zvukových jevů, kryjící se v podstatě s názory *O. Ch. CACHERA*, vyloženými v článku Fonetika v světe učeníja *J. V. Stalina* o jazyke (Inostr. jazyki v škole 1951, č. 3, str. 21 a n.), je precizováno v našich skriptech z anglické fonetiky (*J. Vachek—J. Firbas*, Zvukový rozbor současné angličtiny, Praha, Stát. pedagog. naklad., 1952, v. zvl. str. 5 a n., 12 a n.). — K nejnovější sovět. ke diskusi o poměru mezi fonetikou a fonologií (Izvestija Akad. Nauk SSSR, odd. lit. i jaz., 11, 1952, č. 4 a 5) nebylo lze již přihlédnouti, poněvadž tento článek byl odevzdán do tisku již před jejím zahájením.
- ³ Srov. *J. Vachek*; Poznámky k fonologii českého lexika, LF 67, 1940, str. 395 a n.
- ⁴ *B. Trnka*, Publication of the Committee on Linguistic Statistics of the International Permanent Committee of Linguists: A Tentative Bibliography. Utrecht—Brussels 1950.
- ⁵ *B. Trnka*, Fonologická poznámka k posunutí dlouhých samohlásek v pozdní střední angličtině. ČMF 29, 1946, str. 162 a n.
- ⁶ Viz již poznámky *B. Trnky*, Some Remarks on the Phonological Structure of English v sborníku Xenia Pragensia *E. Kraus et J. Janko*. oblata; Pragae 1929, str. 357 a n.
- ⁷ *B. Trnka*, From Germanic to English. Recueil Linguistique de Bratislava 1, 1948, str. 139n.
- ⁸ *O. Jespersen*, Lehrbuch der Phonetik, Leipzig—Berlin 1904, str. 98.
- ⁹ Viz o ní *V. Mathesius*, Cizí slova se stanoviska synchronického, ČMF 18, 1932, str. 231 a n.
- ¹⁰ K výkladům posledních dvou ods'avečů srov. též *J. R. Firth*, Sounds and Prosodies, Transactions of the Philological Society 1948, pp. 107 a n.
- ¹¹ *J. V. Stalin*, O marxismu v jazykovědě, Praha 1950 (vyd. Svoboda), str. 22 a n.
- ¹² *H. C. Wyld*, A Short History of English³, London 1927, str. 61.
- ¹³ Srov. *J. V. Stalin* v cit. pojednání, str. 21.
- ¹⁴ Jde tu o thesi hájenou prof. *Trnkou* v jeho dosud nepublikovaných přednáškách o historii angl. vokalizmu.
- ¹⁵ S anglickým pořádkem slov úzce souvisí také problematika novoanglických slovních skupin, o které psala nedávno *V. N. Jarceva*, Osnovnyj charakter slovosocetanija v anglijskom jazyke (Izv. Akad. Nauk SSSR, odd. lit. i jaz., 6, 1947, str. 501 a n.).
- ¹⁶ *J. Vachek*, Prof. Daniel Jones and the Phoneme. Charisteria Gu. Mathesio . . . oblata, Pragae 1932, str. 25 a n.
- ¹⁷ V mezích tohoto článku nelze řešit otázku příčin vývojové různosti v slovech jako plough, bough na straně jedné a tough, cough na straně druhé podrobněji. Vrátime se k ní jindy.
- ¹⁸ Jeho podrobnou kritiku viz u *J. Vachka*, Yaleská škola a strukturalistická fonologie. Slovo a slovosnost 11, 1949, 39 a n.
- ¹⁹ *E. Sapir*, Sound Patterns in Language. Language 1, 1925, str. 37 a n.

Резюме

ФОНЕМА *h/x* В РАЗВИТИИ АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКА.

Автор напоминает известный фонологический факт, что *h* принадлежит к фонемам английского языка с наименьшей функциональной нагрузкой, несмотря на то, что в староанглийском языке фонема *h/x*, которая ему соответствует, имела гораздо большую функциональную нагрузку.

Следя за дальнейшим развитием этой фонемы в английском языке, автор указывает, как постепенно эта фонема была ликвидирована в ряде позиций своего употребления, пока не дошло к настоящему положению. Автор доказывает, что в этом постепенном ограничении употребительности очень часто имела место тенденция, которую он считает для языка очень характерной — ликвидировать те фонемы, которые по своей минимальной (или вообще ограниченной) функциональной нагрузке становятся для языка обременительными. Для доказательства этой тенденции автор приводит целый ряд примеров (раннесреднеанглийски: *R, L, N, ʒ*; позднесреднеанглийски: *χ, W*; ранненовоанглийски: *η*; древнечешски: неслоговые *r, l*).

Таковыми ликвидациями язык облегчает экономное использование своего фонематического состава, чем приходит на помощь своей основной задаче — быть средством общения членов данного языкового общества (в смысле основополагающих тезисов И. В. Сталина).

Summary

THE PHONEME *h/x* IN THE DEVELOPMENT OF ENGLISH

The writer mentions the notorious fact that *h* belongs to Modern English phonemes with the lightest functional burdening, and points out that the OE. *h/x*-phoneme corresponding to it was burdened much more heavily. He then outlines the development of that phoneme in the course of the history of English, and shows how it was gradually ousted from its various places of occurrence, until at last the present stage was reached. The writer infers that this gradual restriction of occurrence possibilities can be attributed to the working of an important tendency, more or less felt in most languages, and aiming at a liquidation of those phonemes of the language which have been, for some reason or other, rendered unmaintainable by their minimum functional burdening. The tendency is illustrated by a number of examples (EME. *R, L, N, ʒ*, late ME. *χ, W*, ENE. *ʒ*, OCz. non-syllab. *R, L*). Liquidations of that kind enable the language to utilize its phonemic system with increased economy and thus to comply better with its basic task, i. e. serving as a means of mutual understanding among the members of the given language community (as formulated by J. V. Stalin in his fundamental theses).